

Breitingera¹⁸, a przy opisie ewangelików niemieckich (s. 149 i n.) – wspomnień superintendenta Arthura Rhodego¹⁹. Szkoda, że omawiając działalność „Sokoła” w Poznaniu zupełnie pominięto obszerny artykuł pióra Rafała Galuby²⁰ natomiast w narracji o niemieckich towarzystwach naukowych w Poznaniu – opublikowane na łamach „Przeglądu Zachodniego” obszerne artykuły Mirosława Cygańskiego i Krzysztofa Malinowskiego²¹.

Książka przybliży czytelnikowi fakty, które nie występowały w dotychczasowych opracowaniach poświęconych dziejom Wielkopolski w omawianym okresie. Jej niezwykle estetyczne wydanie stanowi dodatkową zachętę dla bibliofilów i koneserów. Tempo w jakim praca została „wchłonięta” przez rynek księgarski świadczy nie tylko o celowości jej wydania, ale może uzasadniać wznowienie. Wydawnictwu należy się uznanie za żywą paginę, powiązanie ilustracji z tekstem oraz szczegółowy spis treści. Konieczne byłoby jednak streszczenie, zwłaszcza w j. niemieckim, co znacznie ułatwiłoby promocję książki wśród potomków wielu poznaniaków, którzy po 1945 r. musieli opuścić rodzinne strony. Wielu z nich z sentymentem wspomina lata młodości spędzone w nadwarciańskim mieście.

Zaprezentowany przez Zbigniewa Dworeckiego okres dziejów nadwarciańskiego grodu był dla tego miasta decydujący o jego pozycji w XX-wiecznej Europie. „Z peryferyjnej fortecy wojskowej na wschodnich rubieżach Niemiec – pisze w zakończeniu autor – oraz jednego z największych bastionów prusactwa, Poznań przekształcił się w nowoczesne miasto. Spełniał rolę tzw. stolicy Polski Zachodniej” (s. 481). Był to więc najważniejszy okres rozwoju w siedemsetletnich dziejach miasta. Lata międzywojenne znalazły znakomitego dziejopisa, którego doskonała umiejętność krytyki źródeł oraz erudycja pozwoliły na przybliżenie ludzi oraz problemów społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturalno-oświatowych Grodu Przemysławia w latach dwudziestolecia międzywojennego.

Dariusz Matelski

Noty

„Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” T. XIX. Pod red. Karola Joncy, Wrocław 1996, 270 ss.

„Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” są pismem naukowym o ustalonej renomie, którego środowisku historyków i prawników prezentować nie trzeba. Jest niewątpliwą zasługą niestrudzonego prof. Karola Joncy, iż mimo trudności z zabezpieczeniem środków na edycję pisma, zachowana została jego ciągłość, a co najważniejsze niezmiennie wysoki poziom.

¹⁸ H. Breitinger, *Als Deutscheelsorger in Posen und im Warthegau 1939-1945*. Mainz 1984.

¹⁹ A. Rhode, *Die Evangelische Kirche in Posen und Pommerellen. Erfahrungen und Erlebnisse in drei Jahrzehnten 1914-1945*. Lüneburg 1984.

²⁰ R. Galuba, *Działalność Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Wielkopolsce w latach 1918-1939*. „Z dziejów ruchu młodzieżowego” nr 12-13, 1988/89, ss. 31-84.

²¹ M. Cygański, *Niemieckie Towarzystwo Historyczne w Poznaniu (1885-1945)*. „Przegląd Zachodni” nr 6/1969, ss. 322-379; K. Malinowski, *Niemieckie badania historyczne w Polsce. Działalność Historische Gesellschaft in Polen (HG) w latach 1919-1939*. „Przegląd Zachodni” nr 5-6/1990, ss. 143-168.

Tom XIX, spójny w doborze tematyki, dopuszcza do głosu zarówno wybitnych, o ustalonym autorytecie historyków idei i doktryn politycznych, jak i młodych adeptów nauki, prezentujących wyniki swych pierwszych badań w zakresie dziejów faszyzmu i III Rzeszy. Problematyka prezentowanego rocznika obejmuje trzy obszary badawcze:

- dzieje idei, w ramach których przedstawione zostały m.in. sylwetki Carla Schmitta, Sergio Panunzio, ich poglądy na kwestie polityki oraz nosiciele ideologii rewolucyjnego konserwatyzmu;
- polskie ugrupowania polityczne okresu międzywojennego, ich stanowisko wobec faszyzmu (m.in. stanowisko Narodowej Demokracji oraz jednego z tygodników II Rzeczypospolitej „Myśli Narodowej” do kwestii niemieckiej i hitleryzmu);
- problematykę obozów koncentracyjnych.

Na treść najnowszego rocznika składa się bogaty i urozmaicony materiał. Obok artykułu Franciszka Ryszki, stanowiącego rozważania wokół miejsca Carla Schmitta w nauce prawa i polityki XX w. (Ryszka prezentuje nie tylko poglądy i osiągnięcia wybitnego, acz kontrowersyjnego z uwagi na nazistowską skazę życiorysu uczonego, ale i spory wokół jego osoby i roli), Hubert Orłowski przedstawia najnowszą dyskusję wokół nazizmu. Koncentrując się na dyskursie modernizacyjnym, ukazuje on współczesne interpretacje. Jego głos jako teoretyka literatury ma również na celu przekonanie niewierzących, iż literatura piękna jest w stanie oddać istotę i charakter masowej zagłady. Obok rozważań Karola Joncy nad bezwarunkową kapitulacją Niemiec jako faktem bez precedensu i analogii, nie mieszczącym się w postanowieniach IV konwencji haskiej z 1907 r. Marek Maciejewski przedstawia ewolucję i ideowe filiacje rewolucyjnego konserwatyzmu w Niemczech. Autor śledzi dzieje tej idei w Republice Federalnej Niemiec, ukazując jej źródła, punkty odniesienia i współczesne meandry, jak m.in. unowocześnione jej wątki w postaci ekologii oraz biohumanizmu.

Wśród bogato udokumentowanej części prezentującej problematykę okupacyjnej rzeczywistości i politykę eksterminacyjną III Rzeszy uwagę zwraca tekst Mirosława Sadowskiego i Tomasza Schefflera na temat nazistowskiej eutanazji we Wrocławiu. Proceder „dobrej śmierci” stosowany wobec istot „niewartych życia” ukazany został na podstawie dokumentów znajdujących się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Przedrukowane na łamach pisma dokumenty, jak i dokonana przez autorów ich analiza pozwalają na wgląd w istotę systemu stosowania eutanazji. Autorzy ukazują również postawę Kościoła, który jednoznacznie potępił politykę uśmiercania ludzi psychicznie chorych i ułomnych. Protesty obu Kościołów wymusiły zresztą zmianę postępowania władz Rzeszy. 24 sierpnia 1941 r. Hitler wydał rozkaz swemu osobistemu lekarzowi, dr. Karlowi Brandtowi przerwania akcji T 4. W poszukiwaniu ofiar eutanazji autorzy przejrzeni 3535 aktów zgonu z lat 1943-1944, które pozwoliły im na sformułowanie hipotez na temat prawdopodobieństwa uśmiercania chorych dzieci i dorosłych we wrocławskich zakładach psychiatrycznych i opiekuńczo-leczniczych.

Ogromne walory poznawcze ma tekst Tomasza Kruszewskiego na temat zmian nazw ulic we Wrocławiu. Zarówno wyczerpujący aneks wykazu ulic i wprowadzonych nazw w latach 1934-1945, jak i dokonana analiza stanowią bezcenne źródło informacji. To także ważny materiał dla historyka badającego aspekty kontynuacji i dyskontynuacji dziedzictwa kulturowego na obszarach zachodniej Polski.

Anna Wolff-Powęska